

Сузана С. Марковић¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Факултет пословне економије

АНАЛИЗА СТАВОВА СТУДЕНАТА АНГЛИСТИКЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ О ПРЕВОДИМА ИНДИРЕКТНИХ ГОВОРНИХ ЧИНОВА С ЕНГЛЕСКОГ НА МАТЕРЊИ ЈЕЗИК

Апстракт: У раду се анализирају ставови студената англистике у Босни и Херцеговини о преводу индиректних говорних чинова на матерњи језик. Индиректни говорни чинови специфични су као културолошки феномен којим се постиже језички испољена учтивост и својственији су англоамеричкој култури, док балканске земље више преферирају директније видове комуникације. Циљ рада јесте да се испита како студенти англистике перципирају питање превођења индиректних говорних чинова, односно да ли је нужно држати се индиректне, најчешће упитне реченичне форме при преводу са језика извора на језик циљ или је неопходно укључити и неке друге параметре, као што је контекст, ниво формалности комуникације, релације међу саговорницима и слично. Да бисмо спровели ово истраживање, оформили смо електронски упитник који смо дистрибуирали студентима свих година студија и мастер програма у неколико универзитетских центара у Босни и Херцеговини. Закључак до којег смо дошли није једнообразан и не може се рећи да студенти англистике апсолутно и у свим контекстима заговарају задржавање индиректне форме нити нужну експликацију илокуционе снаге индиректног исказа.

Кључне ријечи: *индиректни говорни чинови, превођење, учтивост, контекст, упитник.*

¹ suzanae@live.com

1. Увод

Говорни чинови представљају окосницу прагматике као посебне лингвистичке дисциплине, због чега су привлачили пажњу бројних истраживача како у свијету тако и код нас. Њиховој анализи приступало се из различитих угла, па су коришћени упитници отвореног типа, етнографски методи, разни електронски и аудио-визуелни записи, академски дискурс и тако даље (Blum-Kulka & Olshain 1984; Blum-Kulka, House & Kasper, 1989; Blum-Kulka 1987; Мишић Илић & Dimitrijević, 2006; Мишић Илић, 2010; Panić Kavgić, 2021; Perović, 1996, 2009). Они свједоче о томе да рећи нешто значи и учинити нешто, тј. вербализацијом одређених исказа дјелујемо на свог саговорника. А свој исказ можемо да формулишемо на директан или индиректан начин. Индиректни говорни чинови јесу они чинови код којих се један чин реализује индиректно употребом другог. Забијежене су културолошке разлике у погледу преференција између директних и индиректних говорних чинова, што се углавном објашњава различитим културолошким одликама у погледу испољавања језичке учтивости. Бројна компаративна истраживања која укључују енглески и неки други језик (нпр. њемачки, српски, пољски и друге) показују како је за енглески језик својствена индиректност у формулацији говорних чинова, у првом реду директива, како би се сачувало лице учесника у комуникацији. С друге стране, неке друге језике, као што су српски, њемачки, пољски одликује већи степен директности будући да ове језике одликује принцип интегративне учтивости (Panić Kavgić, 2019; Prodanović, 2014; Wierzbicka, 1991/2003; House, 1998).

Након уводног дијела рада, прелазимо на теоријска разматрања у вези са предметном проблематиком гдје укратко издвајамо основне поставке индиректних говорних чинова. Потом се осврћемо на методолошки дио рада, након чега слиједе резултати добијених истраживања и закључна разматрања.

2. Теоријски оквир рада

Ако говоримо о теорији говорних чинова која представља теоријску основу нашега рада, не могу се заобићи имена Остина и Серла и њихов допринос овој теорији (Austin, 1962; Searle, 1969). Остинов одговор на логички позитивизам подразумеива заузимање другачијег приступа језику, односно ријечима се дјелује, а не само потврђује или оспорава неки пропозициони садржај, што је он и заступао у свом постхумно објављеном дјелу *Како дјеловати ријечима* (Austin, 1962). Најједноставнији облик људске комуникације подразумеива да

говорник вербализује одређени исказ и да мисли тачно то што је у том исказу изречено, као у примјеру *Затвори прозор*. Овај примјер и њему слични код којих долази до подударања између синтаксичке форме дате у виду императива и дискурсне функције из категорије директива представља директне говорне чинове. С друге стране, уколико дође до мимоилажења између синтаксичке форме и дискурсне функције, односно говорник експлицитно каже једно, а његов исказ имплицира нешто друго, тада је ријеч о индиректним говорним чиновима, који подразумевају да се један чин реализује индиректно употребом другог², као у често цитираном примјеру *Можеш ли ми додати со?*, који не представља питање за информацију и не очекује се од саговорника да одговори са *да* или *не*, него да дјелује, односно реализује пропозицијом назначен индиректни директив.

Говорни чиновни – директни и индиректни – често се тумаче из перспективе теорије учтивости. Говорећи о теорији учтивости, неизоставно морамо споменути питање њене универзалности коју заговарају Браунова и Левинсон (Brown & Levinson, 1987). Ови аутори уводе концепт лице који дефинишу као представу коју појединац има о себи, односно емоционалну и социјалну слику о себи, коју приказује другима и очекује од њих да је препознају (Brown & Levinson, 1987:р.61). Према овим ауторима исказ је учтивiji уколико је индиректно формулисан. Ваља напоменути и то да су се теорија говорних чинова и теорија учтивости развијале под окриљем англоамеричке цивилизације која је више окренута принципу индивидуалистичке учтивости и подразумева слободу и независност учесника у комуникационом процесу, потребу да им се ништа не намеће.

Ранији радови Вјерџбицке довели су у питање универзалност теорије учтивости будући да је ауторка, поредећи енглески и пољски језик, показала како је употреба директних стратегија, као што је императив у изражавању директивности потпуно својствена и прихватљива пољском језичком и културолошком сентименту (Wierzbicka, 1991/2003). И нека новија истраживања која пореде енглески и српски језик такође показују да је употреба императива много учесталија и уобичајенија у српској језичкој заједници за коју је својствена интегративна учтивост³ која подразумева потребу појединца да добије потврду за учињено од стране другог. Зато је и важно Вотсово тумачење језичке учтивости и његово запажање о политички коректном и политички некорект-

² ‘...one illocutionary act is performed indirectly by way of performing another’ (Searle, 1975:p.60).

³ Преводе појмова *positive politeness* (интегративна учтивост) и *negative politeness* (индивидуалистичка учтивост) преузели смо од Прћића (2010:р.408).

ном језичком понашању, у великој мјери зависном од бројних других фактора који детерминишу процес комуникације, као што су контекст, релације међу саговорницима и слично (Watts, 2005). Према Вулфсоновом моделу интеракције, постоје два екстрема друштвених релација – минимални и максимални и на њима се налазе блиски саговорници (чланови породице, партнери, блиски пријатељи и слично), с једне стране и саговорници који се уопште не познају (потпуни странци), са друге (Wolfson, 1988). Ова два екстрема показују сличне обрасце вербалног понашања који подразумевају мање посвећивање пажње језички испољеној учтивости. Саговорници који заузимају централно мјесто на овом брежуљкастом моделу интеракције (познаници, радне колеге, даљи рођаци и слично) показују нешто више такта у интеракцији једни са другима због природе њиховог односа који је неизвјестан и склон промјенама.

Имајући на уму културолошке различитости у погледу испољавања језичке учтивости у англоамеричком и балканском говорном подручју, не чуди да долази до одступања у нивоу директности при превођењу са енглеског језика, при чему се често или повремено одступа од индиректних упитних синтаксичких форми у функцији директива који се преводе на директан начин – употребом императивних реченичних конструкција (Panić Kavgić, 2021, Marković, 2023). Анализирајући титловане преводе неколико новијих америчких филмова и одабраних епизода из познатог америчког ситкома *Пријатељи*, Панић Кавгић запажа да од чак 135 издвојених примјера индиректних формулација само њих осамнаест задржава оригинални ниво индиректности (Panić Kavgić, 2021:pp.185–201). С друге стране, Марковићева анализира титловане преводе читаве прве сезоне *Пријатеља* у погледу реализације директивних говорних чинова – директних и индиректних – и биљежи неке веома интересантне примјере у којима су одступања у нивоу директности потпуно оправдана јер носе дозу ургентности или су емоционално обојена (Marković, 2023:pp.41–44). На темељу ових истраживања, оформили смо упитник у који смо уврстили различите релације међу саговорницима (комуникација се одвија између супружника, познаника, радних колега, блиских пријатеља), с циљем утврђивања хоће ли наши испитаници – студенти англистике – узети и тај сегмент у разматрање када се буду одређивали за, по њима, најадекватнији понуђени превод издвојених дијалога.

3. Методолошки оквир истраживања

У овом раду анализирају се ставови студената англистике из Босне и Херцеговине у погледу превода индиректних говорних чинова са енглеског на матерњи језик. Циљ рада јесте да се установи како студенти англистике у Босни и Херцеговини перципирају превод индиректних говорних чинова, односно сматрају ли да је неопходно задржати форму индиректно формулисаног исказа и да ли узимају у разматрање ситуациону слику, као и релације међу учесницима у комуникацији. Студенти англистике свих година студија и мастер програма изабрани су као испитаници у овом истраживању будући да се профилишу за подучавање будућих нараштаја енглеском језику, па у том смислу желимо да откријемо да ли перципирају нијансе у културолошком значењу индиректности. Такође, важно је напоменути да се у оквиру силабуса у току студија англистике студенти-испитаници у већој или мањој мјери баве превођењем различитих садржаја са енглеског на матерњи језик и обрнуто (књижевноумјетничких текстова, аудио-визуелних садржаја и слично), као и темом говорних чинова.

Да бисмо спровели ово истраживање оформили смо упитник у Гугл формату који смо дистрибуирали студентима англистике у Босни и Херцеговини. Упитник је укључивао питања демографске природе – пол испитаника, гдје испитаник студира, која је година студија. Поставили смо пет питања која се тичу предметне проблематике, односно требало је да се испитаници определијеле у вези са тим које од понуђених преводних рјешења сматрају бољим и адекватнијим. Прво преводно рјешење представља конкретан примјер индиректног говорног чина забиљеженог у узорку у чијем је званичном преводу дошло до помјерања у нивоу директности; у оквиру друге опције дат је превод исказа на дослован начин који задржава индиректну форму, а понудили смо и опцију *оба сматрам једнако добрим*. Такође смо уз сваки ексцерпирани примјер укључили кратки контекст с циљем да испитаници добију информацију о томе ко су учесници у комуникацији, који степен блискости постоји међу њима, да ли је ријеч о драмском тексту или филмском дијалогу и слично. Након сваког од ових питања, замолили смо испитанике да укратко образложе свој одговор. У коначници смо добили 71 одговор од студената англистике са Универзитета у Сарајеву, Источном Сарајеву, Бањој Луци, Мостару, Бихаћу и са Интернационалног универзитета у Сарајеву (искључујући стране студенте). Добијене одговоре анализирали смо квалитативно и квантитативно.

Након завршеног увида у цјелокупан упитник и одговоре на свако појединачно питање неке одговоре морали смо искључити из анализе. То се нпр.

десило у случају када је на нашу индиректно формулисану молбу *Можете ли укратко објаснити свој одговор?*, испитаник одговорио одричним *не* тенденциозно је схвативши у дословном смислу као питање за информацију на коју се одговара са *да* или *не*.

4. Резултати упитника и анализа

Када је ријеч о демографској групи питања, она су укључивала пол испитаника, годину студија и мјесто студирања. Одговарали су студенти са Универзитета у Сарајеву (9), Универзитета у Источном Сарајеву (8), Универзитета у Бањој Луци (7), Универзитета *Џемал Биједић* у Мостару (7), Универзитета у Бихаћу (14) и са Интернационалног универзитета у Сарајеву (26 не рачунајући стране студенте). У наредној табели сумирани су подаци о полу и години студија испитаника који су узели учешће у нашем истраживању:

Пол испитаника				
Мушки 16 (22,5%)			Женски 55 (77,5%)	
Година студија				
Прва 16 (22,5)	Друга 14 (19,7 %)	Трећа 19 (26,8%)	Четврта 16 (22,5)	Мастер 6 (8,5%)

Табела 1. Пол испитаника и година студија.

Као што видимо из дате табеле (Табела 1), упитнику су се одазвале доминантно студенткиње (77,5%), што вјероватно свједочи у прилог тези да студиј језика – у овом случају англистике – махом уписују особе женског пола. Будући да је велика разлика у броју мушких и женских испитаника, сматрамо да се не може испитивати евентуални утицај пола на избор преводилачких рјешења. Надаље, видимо да је приближно уједначен број испитаника са прве четири године студија, док је много мањи број студената са мастер студија узео учешће у овом истраживању. Једнак број студената прве и четврте године одговарао је на упитник, што може бити искоришћено као полазна основа за даља истраживања у вези са тим да ли већи ниво знања о културолошким различитостима, што се постиже на вишим годинама студија, доприноси свеобухватнијем и детаљнијем сагледавању предметне проблематике – односно превођењу индиректних говорних чинова⁴.

⁴ Илустрације ради, навешћемо само неколико примјера индиректних говорних чинова ексцерпираних из цјелокупног узорка код којих долази до помјерања у нивоу директности при

Прво питање у вези са предметном проблематиком представља дијалог између супружника из драмског дјела Тенесија Вилијамса *The cat on a hot tin roof* (*Мачка на усијаном лименом крову*). Као и у осталим примјерима, и овдје је било важно испратити хоће ли се испитаници осврнути на контекст разговора, тј. да се он одвија у неформалном окружењу између супружника. Индиректни говорни чин спада у ред директива и то конвенционалних – привремена стратегија којом се испитује вољност, способност и могућност саговорника да реализује пропозицијом назначени чин (Blum-Kulka, House & Casper, 1989:p.18). Званични превод овог дијалога представља помјерање у нивоу директности, односно индиректни говорни чин, директив, исказан упитном реченичном конструкцијом, преведен употребом императива као модуса који је на скали директности означен најдиректнијим.

1. Енглески оригинал: Gooper: Mae, will you please get my brief case out of our room? (CHTR 153)

Званични превод: Ме, молим те донеси моју актен-ташну из наше собе. (95)

Алтернативни превод: Хоћеш ли, молим те, донијети моју актен-ташну из наше собе?

Испитаници су могли да се определијеле између ова два понуђена одговора, као и опције да оба од наведених превода сматрају довољно добрим. Приближно једнак број испитаника, тачније 28 испитаника (39,4%) одговорило је да званични превод сматра бољим преводним рјешењем, док је алтернативном преводу предност дало 26 испитаника (36,6%), а њих 17 (23,9%) рекло је да оба понуђена преводна рјешења сматра једнако добрим. Након што су се определијели за три понуђене опције при одговору који превод сматрају адекватнијим/бољим, испитанике смо замолили да укратко објасне свој одговор. Остваривши детаљан увид у њихове одговоре, може се направити неколико подјела. Најприје, одређени број испитаника који се определијели за званични, тј. директни императивни превод датог индиректног говорног чина, сматра да се не треба нужно придржавати синтаксичко-формалних одлика у преводу већ да пажњу треба посветити ширем контексту, формалности ситуације, као и односу међу саговорницима (*Пошто се ради о неформалном разговору, прва опција*

преводу на језик циљ, док се даље у тексту наводе само они примјери који су били уврштени у упитник: Gooper: Mae, will y' let me talk, please? (CHTR,154) Me, molim te pusti me da ja pričam. (95); Mick: Uuh...listen...can I ask your advice? (CT, 76) Ovaj... slušaj... potreban mi je jedan savet. (128); Catherine: Why don't you do it? Vi mu recite. (MLS); Bill: Now can we change the subject? Talk about something a little more interesting? (MLS) Променимо тему и разговарајмо о нечему занимљивијем.; Why don't you try the hummus? (ФР, С1, Е17) Probaj humus.

звучи природније; Неформални је разговор између супружника, нема потребе за претјераном учтивости која је иначе неопходна у енглеском језику; Ближи однос између људи, и слично). Ту је и она категорија одговора коју можемо означити као какофонију – односно, испитаници су се определијели за одређену опцију јер им просто звучи боље или природније, без давања детаљнијих објашњења (*Звучи ми боље; Изгледа ми љепше* итд). Надаље, испитаници су своје одговоре објашњавали и нужношћу да се задржи оригинална структура реченице, не узимајући у обзир остале параметра (*Други пријевод реченице сматрам адекватнијим јер је упитна реченица; Мислим да је ближи одговор оригиналној структури реченице; С обзиром на то да је у изворном језику било питање, сматрам да би се исто тако требало превести и у циљном језику, тј. као питање*). Мали број испитаника осврнуо се на регистар у којем је овај дијалог забиљежен, па с обзиром на њега дао свој одговор (*Ако је драмски текст у питању, а он ипак спада у књижевне, онда треба да се припази на изражавање ликова и сматрам да је допуштена та преувеличана љубазност*). Такође, објашњавајући зашто оба преводна рјешења сматрају једнако добрим, испитаници су у већој или мањој мјери елаборирали своје одговоре, али сумарно, у својим одговорима објединили би категорију (не)формалности и блискости саговорника, док би, с друге стране, истицали форму оригиналног исказа на језику извору, као и учтивост који такав исказ подразумијева (*Оба превода задржавају поенту преведене реченице; Први превод одговара неформалном контексту ситуације, док други даје ноту љубазности без обзира на то што разговор није строго формалан; С обзиром на то да се ради о драмском и неформалном тексту/реченици, први одговор вјероватно би одговарао тој поставци. Друга реченица је прецизнија и више би била кориштена у формалним текстовима*).

Друго питање представља говорни чин асертив такође индиректно формулисан употребом упитне реченице са упитним прилогом *како*. Примјер је забиљежен у драмском тексту *The Caretaker* (*Пазикућа*) Харолда Пинтера, а дијалог се одвија међу познаницима. Као што Вулфсонова напомиње, највише такта и језичке учтивости показујемо у комуникацији између саговорника који заузимају централно мјесто на брежуљкастом моделу интеракције, будући да су те релације неизвјесне (Wolfson 1988: 32).

2. Енглески оригинал: Davies: How can I tell the time without a clock? (СТ 99)

Алтернативни превод⁵: *Kako da kažem koliko je sati kad nemam sat?*

Званични превод: *Nikad ne znam koliko je sati jer nemam sat.* (139)

⁵Наводимо званични и алтернативни превод оним редослиједом којим су понуђени у упитнику, јер се у објашњењима испитаници реферишу на њих као на *први одговор* или *прво рјешење*.

Индиректна реализација асертивне функције у датом примјеру трпи трансформацију из упитне потврдне форме у одрично изјавно значење, што Сејдок назива упитним декларативима⁶ (*queclaratives* – Sadock, 1974:p.125), и што је јасно и експлицитно дато у званичном преводу. Дакле, илокуција у конкретном примјеру званичног превода јасна је и недвосмислена. Бирајући између наведене двије опције и опције *Оба одговора сматрам једнако добрим*, испитаници су предност дали задржавању индиректне упитне форме исказа (51–71,8%). Њих 13, односно 18,3% рекло је да бољим сматрају званични превод исказа, док их је 7 (9,9%) одговорило да оба понуђена преводна рјешења сматрају једнако добрим. Објашњавајући своје одговоре, испитаници који су се определијели за задржавање изворног упитног облика сматрају да се треба испоштовати форма језика извора и значење самог исказа због постизања прецизности, а узимају у разматрање и шири ситуациони контекст као и чињеницу да је ријеч о драмском тексту (*Иако је питање реторичко, сматрам да се форма треба одржати; Боље одговара изворној реченици, у питању је ипак драмски текст; У питању је тренутни разговор двије особе који не подразумева да особа никад не зна колико је сати; Прво рјешење је ближе значењу; Први се чини прикладнијим с обзиром на то да је драмски текст у питању*). Неки су се за ову опцију определијели из какофоних разлога јер им звучи боље, више им се допада, без детаљнијих објашњења (*Одговор је овакав јер ми се та опција више допада од ове друге; Први превод звучи природније*). С друге стране, и они који су рекли да бољим и адекватнијим сматрају званични превод датог исјечка, као један од разлога за свој одговор наводе то што им се та опција чини природнијом за језички израз њиховог матерњег језика (*Природније звучи друга опција јер ми никад не преводимо tell the time дословно; Прва реченица звучи као буквалан превод, док је друга реченица у духу нашег неформалног говора*). Такође, поједини испитаници сматрају да је изјавна реченица боље рјешење јер је разумљивија, дакле илокуциона снага исказа треба да буде транспарентна, те да више одговара неформалном контексту (*Више реторичко питање које је сматрам разумљивије као превод у форми изјавне реченице; Сматрам с обзиром на то да је неформални разговор да контекст остаје подједнако значајан без обзира на то што реченица није преведена ријеч за ријеч*). Напоњетку, одређени мањи број испитаника оба понуђена преводна рјешења сматра једнако добрим и прихватљивим, јер једно понуђено рјешење преноси суштину изворне реченице и више одговара оригиналу, док је друго преводно рјешење схваћено да више одговара духу

⁶Превод сливенице *queclaratives* (question+declaratives), упитни декларатив, нуди аутор овог текста.

језика циља и неформалном контексту (*Један је буквалан пријевод док је други у пренесеном значењу те сматрам да су оба адекватна; Оба понуђена превода граматички су исправна и могу пренијети суштину изворне реченице. Одабир између ова два преводна рјешења зависи од контекста и стила који се жели постићи. Прво оставља могућност одговора у смислу начина казивања времена, а друго је изјава која може означавати фрустрацију или потешкоћу. Оригинално питање такође је реторичко, тако да би преводилац имао могућност преводилачке слободе и превести је као изјаву и у том случају губи на наглашавању или истицању, што је важан елемент у драмском тексту).*

Трећи примјер уврштен у упитник забиљежили смо у филмском остварењу *Awakenings* (Буђења) и одвија се између доктора и медицинске сестре, гдје доктор на енглеском оригиналу формулише индиректни директив из категорије конвенционалних стратегија, којим испитује припремне услове. С обзиром на релацију између учесника у комуникацији која је смјештена на средини Вулфсоновог брежуљкастог модела интеракције, оригинални исказ на енглеском језику уклапа се у карактеристике овог модела, будући да се комуникација одвија између радних колега и одликује је формалан однос. С друге стране, говорник има већу моћ у односу на саговорника, на вишој је хијерархијској љествици. Титловани превод овог дијалога јесте директан, односно преведен је употребом императивне конструкције којом се јасно и недвосмислено изражава илокуциона снага исказа.

3. Енглески оригинал: Doktor: Miss Costello, will you see to it that Dr. Sayer's patients that are waiting outside are rescheduled for tomorrow. (AW)

Титловани превод: Сестро, одложите све прегледе за сутра.

Алтернативни превод: Сестро, хоћете ли да одложите све прегледе за сутра?

Било нам је важно да видимо хоће ли испитаници обратити пажњу на релације између саговорника, будући да је ријеч о дијалогу у ком надређени – доктор издаје директиву подређеном – медицинској сестри. И овдје су одговори које смо добили прилично уједначени, односно њих 33 (46,5%) определили се за императивну реченичну конструкцију, док је 28 испитаника (39,4%) рекло да би требало задржати формални упитни образац и у преводу. Десет испитаника (14,1%) оба понуђена преводна рјешења сматра једнако добрим. Разлози опредјељивања за титловани превод као бољу и адекватнију опцију односе се на доживљај императива у језику извору и језику циљу, док се оригинална реченица на енглеском схвата као учтивији облик директива, који оставља слободу избора у вези са перлокуцијом датог исказа на саговорника (У

српском језику императив нема тако лоше конотације као на енглеском, а друга опција не одговара јер звучи као да доктор сестри даје слободу да одлучи, што није случај; Оригинална реченица је у облику питања ради пристожности, али је садржај императивног карактера). Предност императиву, односно титлованом преводу, испитаници су дали и због односа моћи међу саговорницима, гдје је говорник у позицији да издаје експлицитне наредбе, а сама оригинална реченица тако је перципирана и занемарује се могућност изражавања директивне језичке функције упитном реченичном конструкцијом, или се она, пак, сматра нетипичном за реализацију ове функције на нашем језику (*Од надређеног, форма у императиву је прихватљивија; Мислим да говорник овдје даје наредбу; Наш језик не захтијева формалност као енглески; Доктор је надређени и може да нареди без молбе; Иако је формулисано као питање, ово је више наредба него што је упит*). И поново се ослањају на природност и звучност једног превода у односу на други (*Прва реченица звучи природније, док је друга дослован превод*). У овом конкретном примјеру, испитаници су се углавном ослањали на своју интуицију, па док су једни доживјели оригиналну реченицу као наредбу коју треба императивно пренијети, други су је схватили као учтиву молбу реализовану између радних колега у формалном, пословном односу који подразумијева и дозу учтивости (*Прва реченица више звучи као наредба, док је друга прихватљивија у разговору између радних колега; Други превод, како и контекст налаже, пословне је и мало формалније природе, стога и превод мора бити сличан јер је суштина у преношењу значења*). Ту су и они испитаници који сматрају да треба задржати оригиналну структуру реченице и у преводу (*Мислим да је ближи одговор оригиналној структури реченице*), као и они којима дословни понуђени превод боље звучи. Испитаници који сматрају да су оба преводна рјешења једнако добра не виде разлике у нијансама значења и употребе (*За мене могу и један и други превод, јер нема много разлике у значењима*).

Четврти примјер ексцерпиран је из филма *Mona Lisa Smile* (*Осмијех Мона Лизе*) и представља дијалог између студенткиње и професорице умјетности. Студенткиња моли професорицу за помоћ употребом упитне реченичне конструкције из категорије конвенционално индиректних стратегија. И овај, као и малопређашњи примјер, значајан је због релација међу саговорницима, гдје је такође присутна разлика у статусном и хијерархијском погледу.

4. Енглески оригинал: Miss Watson, can you help me get in touch with your friend in Greenwich Village? (MLS)

Алтернативни превод: Госпођице Вотсон, можете ли да ми помогнете да ступим у контакт са оним Вашим пријатељем из Гринич Вилица?

Титловани превод: Госпођице Вотсон! Спојте ме са својом пријатељицом у Гринич Вилицу.

Очекивано, највећи број испитаника 66 (93%) определијели се за алтернативни превод, односно за задржавање индиректности у казивању, док је њих четворо (5,6%) рекло да оба понуђена превода сматрају једнако добрим. Само један испитаник (1,4%) рекао је да дати исказ преведен употребом императива сматра адекватнијим и то без навођења конкретног разлога за свој одговор, истакнувши само да му тако боље звучи. Ни испитаници који оба понуђена преводна рјешења сматрају једнако добрим нису били нарочито вољни да детаљније објашњавају свој одговор, осим једног који указује на културолошке разлике у погледу испољавања језичке учтивости која је много присутнија у англофоним земљама (*Опет долази до културолошких разлога, народи у БиХ доста су директнији него народи у англофоним земљама. Концепт Politeness тек добија на снази, вјероватно због утицаја Запада*). Испитаници који су предност дали алтернативном преводу сматрају га бољим и адекватнијим јер задржава упитну структуру реченице са дискурсном функцијом молбе, а не наредбе, потом јер представља љубазнији начин да саговорника замолимо за нешто, те због формалног односа између ученице и наставнице (*Љубазнији начин; Прва опција је боља с обзиром на то да се ученица обраћа професорици као ауторитативној фигури; Први одговор ми више звучи као молба, него као наредба, посебно јер је у питању однос ученица-професорица; Први одговор је учтивији и приближнији структури оригиналног текста; Овдје је понуђено питање, тј. молба да се нешто уради, и то на културан начин, па сматрам да би се тако требало превести и у циљном језику*).

Напоњетку, у упитнику смо навели и један веома занимљив примјер из популарног америчког ситкома *Friends* (*Пријатељи*). Наиме, поново је неконвенционално формулисан индиректни директив у форми упитне реченице на титлованом преводу преиначен у императивну реченичну конструкцију. Овдје је битно истаћи да се комуникација одвија између статусно и генерацијски једнаких појединаца, а још је битније указати на шири ситуациони контекст у ком се дати дијалог одвија. Наиме, ријеч је о ургентној ситуацији гдје се један од актера ситкома налази на балкону и скида новогодишње украсе, док га други упозорава на временске прилике и наводи да уђе унутра. Као што је у ранијем истраживању на сличну тему истакнуто, за поједине случајеве као што је овај оправдано је да дође до помјерања у нивоу директности, с обзиром на шири ситуациони контекст у ком се реализују, као и природу језика циља.

5. Енглески оригинал: It's freezing! Would you come inside? (FR, S1E16)

Титловани превод: Хладно је напољу, врати се.

Алтернативни превод: Напољу је ледено! Да ли би ушла унутра?

У вези са наведеним примјером карактеристична је формулација употребом модалног глагола у потенцијалу, што доприноси тону давања већег избора саговорнику да реализује, или не реализује пропозицијом назначени чин, што је поново у супротности са ситуационом сликом у којој је дати дијалог забиљежен. Доминантан број испитаника, односно њих 54 одлучио се да је титловани превод бољи од алтернативног (76,1%). Десет учесника (14,1%) у овом истраживању рекло је да адекватнијим сматрају алтернативни превод који задржава упитну форму са индиректном функцијом, а седам, односно 9,9%, оба понуђена преводна рјешења сматра једнако добрим. Иако је неупитан број оних који сматрају да је титловани превод бољи и адекватнији, ипак ни опредјељење преостале двије групе не можемо занемарити јер су превазишле очекивани проценат, с обзиром на контекст, релације међу саговорницима, као и на природу језика циља. Највећи број испитаника преферира званични титловани превод код кога долази до помјерања у степену директности између језика извора и језика циља зато што узимају у разматрање близак неформалан однос између саговорника и ургентну ситуацију у којој су се нашли (*Блискост игра велику улогу; С обзиром на то да је у питању ургентна ситуација и да су у питању блиски пријатељи, прва опција је боља јер звучи неформалније; Културолошки/традиционално у српском језику чешће користимо форму императива за овај вид интеракције, док друга опција носи виши степен формалности, која за овај контекст није адекватна*). Потом, испитаници који су се определијели за наш алтернативни превод много више држе до форме, те стога сматрају да њу треба задржати и у преводу, не осврћући се на шири социокултуролошки контекст (*Питње је, није заповијест; Мислим да је ближи одговор оригиналној структури реченице; Императивни говор звучи груље*). Испитаници који оба превода виде једнако добрим сматрају да је поента реченице пренесена, те да нема неких нијанси у значењу на коју би евентуално требало обратити пажњу и поново, да обје преведене реченице звуче прихватљиво (*Поента реченице је пренесена; Оба превода звуче добро*).

Закључак

У раду смо анализирали ставове студената англистике у Босни и Херцеговини у вези са превођењем индиректних говорних чинова са енглеског на

матерњи језик. Истраживачко питање односило се на то да ли је неопходно задржати исту индиректну синтаксичку упитну форму при преводу, или се већа важност даје контекстуалним и социокултуролошким факторима. Бирајући између три понуђене опције (званични превод који подразумева одступање у нивоу директности, задржавање индиректне форме, и оба одговора су једнако добра и адекватна), примјећујемо да се не може дати једнообразан и прецизан одговор на истраживачко питање.

Наиме, испитаници су најодлучнији били у одговорима о филмском дијалогу у којем постоји генерацијска и статусна разлика између саговорника (ученица – професорица), при чему су предност дали задржавању индиректне форме у преводу на језик циљ како би се задржала и пресликала неопходна учтивост и формалност која треба да постоји у овој врсти релација. С друге стране, испитаници сматрају да није неопходно строго се држати нивоа директности уколико се комуникација одвија међу статусно и генерацијски блиским појединцима, посебно ако је у саму говорну ситуацију уткана ургентност да се пропозицијом назначени чин реализује. Незнатно већу предност испитаници су дали одступању у нивоу директности у контексту који подразумева да се надређени обраћа подређеном (доктор – медицинској сестри), објашњавајући да говорнику статус даје за право без околишања и потпуно директно издати наредбу и да то тако императивно треба превести на језик циљ. Надаље, прилично су уједначени одговори које смо добили у контексту разговора између особа које заузимају један од два Вулфсонова екстрема (брачни супружници) у драмском тексту, гдје скоро једнак број испитаника сматра да изворни индиректни говорни чин треба превести дословно, такође индиректно употребом упитне реченичне конструкције, или, пак, предност дају мање формалном преводу исказаном императивом. Једини примјер из реда асертива, а не директива, код којег долази до непоударања у нивоу директности између оригинала и превода, забиљежен у драмском тексту у неформалном разговору између познаника, добио је већи број одговора који подразумевају да је потребно држати се индиректне упитне форме, вјероватно зато што су испитаници овај тип примјера доживјели као реторичко питање које треба превести у његовом изворном облику.

На крају, а на основу одговора које смо добили од испитаника који су били обухваћени нашим истраживањем, примјећујемо да су студенти англистике у БиХ прилично флексибилни у погледу преношења индиректних говорних чинова са језика извора на језик циљ. У одређеном броју случајева – контекстуално условљених – преферирају директност у казивању, што је у великој

мјери у сагласју са интегративно оријентисаном културолошком позадином наших испитаника. Ипак, треба бити свјестан да се на тај начин циљна публика лишава културолошке изнијансираности духа језика који конзумира кроз драмски текст и/или аудио-визуелни садржај.

References

1. Austin, J. L. (1962) *How to do Things with Words*. Oxford, Oxford University Press.
2. Blum-Kulka, Sh. & Olshtain, E. (1984) Requests and apologies: A cross-cultural study of speech act realization patterns (CCSARP). *Applied Linguistics*. 5 (3), pp. 196–215. <https://doi.org/10.1093/applin/5.3.196>.
3. Blum-Kulka, Sh. (1987) Indirectness and Politeness in Requests: Same or different?. *Journal of Pragmatics*. 11, pp.131–146. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(87\)90192-5](https://doi.org/10.1016/0378-2166(87)90192-5)
4. Blum-Kulka, Sh., House, J. & Kasper G. (1989) *Cross-cultural pragmatics: requests and apologies*. Norwood, Ablex.
5. Brown, P. & Levinson, C. S. (1987) *Politeness: Some Universals in Language Use*. Cambridge, Cambridge University Press.
6. House, J. (1998) Politeness and Translation U: Hickey, L. (ur.) *The Pragmatics of Translation*. Clevedon, Multilingual Matters. pp. 54–72.
7. Marković, S. (2023) Realization of directive speech acts in the American sitcom *Friends* and their subtitled translations into Serbian. U: Trajkova Strezovska, Z., Stojanovska-Ilievska, N., Bekar, M. & Joševska-Petruševska, M. (ur.) *English Studies at the Interface of Disciplines (ESIDRP)*. Skopje, Filološki fakultet *Blaže Koneski*. pp. 35–47.
8. Mišić Ilić, B. & Dimitrijević, M. (2006) Lice u ogledalu pragmatike: kako jezikom sačuvati obraz. U: Čubrović, B. & Daničić, M. (ur.) *Tematski zbornik Lice u jeziku, književnosti i kulturi, Philologia*. pp. 129–146.
9. Mišić Ilić, B. (2010) Jezički i kulturni aspekti govornog čina zabranjivanja iz ugla kontrastivne pragmatike. U: Subotić, Lj. & Živančević-Sekeruš, I. (ur.) *Zbornik radova sa Petog međunarodnog interdisciplinarnog simpozijuma Susret kultura*. Novi Sad, Filozofski fakultet. pp. 436–470.
10. Panić Kavgić, O. (2019) *Učtivost pri neslaganju i slaganju u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad, Filozofski fakultet.
11. Panić Kavgić, O. (2021) Influence of directness and indirectness on verbal politeness and politic behaviour in subtitled translations from English into Serbian. *Nasleđe*. 48, pp. 185–201.
12. Perović, S. (1996) *Engleski i srpskohrvatski jezik – indirektna pitanja u kontrastu*. Nikšić, Unireks.
13. Perović, S. (2009) *Jezik u akciji*. Podgorica, CID.

14. Prodanović, M. (2014) *Kontrastivna analiza sredstava za ublažavanje govornih činova koji ugrožavaju obraz sagovornika u engleskom i srpskom jeziku*. <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/4276>
15. Prčić, T. (2010) Mali englesko-srpski rečnik pragmatičkih termina. U: Vasić, V. (ur.) *Diskurs i diskursi. Zbornik u čast Svenki Savić*. Novi Sad, Filozofski fakultet. pp. 399–415.
16. Sadock, J. M. (1974) *Toward a Linguistic Theory of Speech Acts*. New York, Academic Press.
17. Searle, J. (1969) *Speech Acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge, Cambridge University Press.
18. Searle, J. (1975) Indirect speech acts. U: Cole, P. & Morgan, J. I. (ur.) *Syntax and Semantics 3: Speech acts*. New York, Academic Press. pp. 59–82.
19. Watts, R. J. (2005) Linguistic politeness research: *Quo vadis?* U: Watts, R., Ide, S. & Ehlich, K. (ur.) *Politeness in Language. Studies in Its History, Theory and Practice*. Berlin, Mouton de Gruyter.
20. Wierzbicka, A (1991/2003) *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin, Mouton de Gruyter.
21. Wolfson, N. (1988) The bulge: a theory of speech behaviour and social distance. U: Fine, J. (ur.) *Second Language Discourse: A Textbook of Current Research*, Nordwood, Ablex, pp. 21–38.

Додатак

1. СТ – Harold Pinter, *The Caretaker*, Faber and faber, London, 1960. *Nastojnik*, превео Арсеније Јовановић, Pet drama, Nolit Beograd, 1982.
2. СНТР – Tennessee Williams, *Cat on a Hot Tin Roof*, A New Directions Book, New York, 2004. *Мајка на усјаном лименом крову*, превела Дубравка Прендић, NNK International, Beograd, 2002.
3. АW – Awakenings, 1990 (режија Penny Marshall). Титлови доступни на: <https://www.opensubtitles.org/>
4. FR – Friends, 1994 (режија Bright, Kauffman, Crane). НВО
5. МLС – Mona Lisa Smile, 2003 (режија Mike Newell). АМС 10.55 – 12.50, 28. 7. 2023. године.

Suzana S. Marković
University of East Sarajevo
Faculty of Business Economics

**ANALYSIS OF ENGLISH LANGUAGE STUDENTS'
ATTITUDES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA REGARDING
TRANSLATIONS OF INDIRECT SPEECH ACTS FROM
ENGLISH INTO THE NATIVE LANGUAGE**

Summary

This paper analyses the attitudes of English language students in Bosnia and Herzegovina regarding the translation of indirect speech acts from English into their native language. Indirect speech acts are specific as a cultural phenomena, which achieve linguistically expressed politeness and they are primarily typical for Anglo-American culture, while Balkan countries tend to prefer more direct forms of communication. The aim of the paper is to examine how English language students perceive the question of translating indirect speech acts, specifically whether it is necessary to adhere to the indirect, often interrogative sentence form in translation from the source language to the target language, or whether it is necessary to include some other parameters such as context, level of formality in communication, interpersonal relationships and so on. In order to conduct this research, a questionnaire was developed and distributed among students from all years of study and master's programmes in several university centres in BiH. The conclusion we reached is not uniform, and it cannot be said that English language students consistently advocate for maintaining the indirect form in all contexts or require explicit illocutionary force of indirect speech acts. Key words: indirect speech acts, translation, politeness, context, questionnaire, culture.

Преузето: 21. 7. 2023.
Корекције: 22. 5. 2024.
Прихваћено: 2. 6. 2024.